

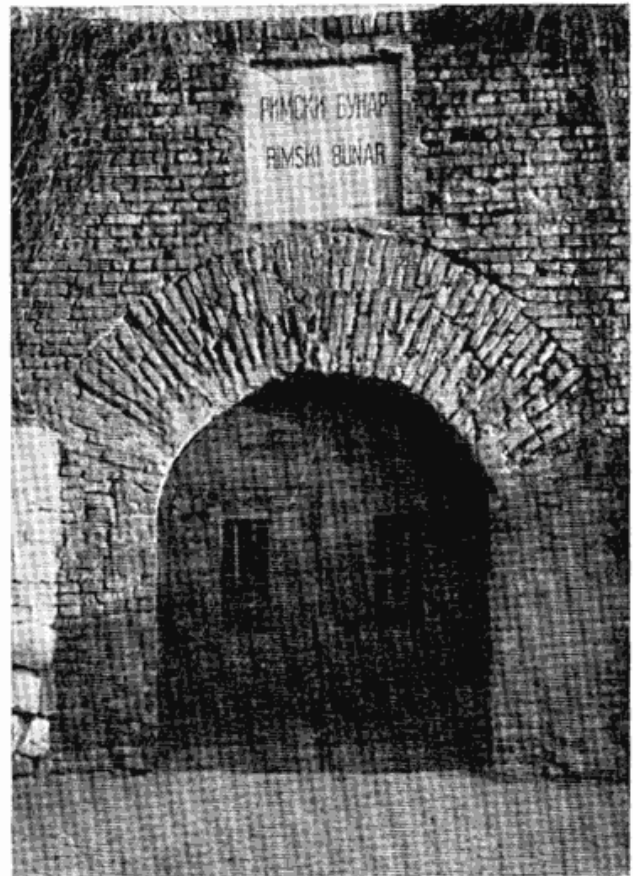
СНАБДЕВАЊЕ БЕОГРАДА ВОДОМ ДО ИЗГРАДЊЕ МОДЕРНОГ ВОДОВОДА 1892 ГОДИНЕ

Историја снабдевања Београда водом стара је колико и сам Београд. Нажалост, о најранијем начину снабдевања водом нема података. Може се само претпоставити да су се Београђани, пошто је Београд у то време био опкољен шумама, служили изворском водом. Доцније, упоредо са ширењем вароши, а самим тим и са повећањем броја становника, потребе за водом бивале су све веће. У току сушних година, нарочито лети, Београд би често био угрожен нестацијом пијаће воде, па се помиње, да су Београђани морали да употребљавају и непречишћену речну воду услед чега су биле честе појаве епидемија тифуса и колере.¹

Много пре данашњег, модерног водовода, у Београду су постојала три водовода: римски, булбулдерски и варошки или мокролушки, за који се мисли да је подигнут за време аустриске окупације Београда 1718—1739 године.²

За први, римски водовод, не може се тачно рећи када је подигнут. Из оно мало података који говоре о њему види се да је подигнут „када је Сингидунум почео расти“, а водом се снабдевао из Дубоког и Милиног Потока, одакле је вода даље спровођена данашњим улицама Војислава Илића, Тодора од Сталаћа, преко Возаревићевог крста, улицом Саве Ковачевића, Булеваром Револуције кроз парк испред Народне Скупштине и излазио на Теразије и даље у Тврђаву. Вода се спроводила печеним керамичким цевима на којима су били затварачи од танких римских опека. Овај водовод је снабдевао све чесме у утврђењу. На трагове римског водовода наилазило се до скоро.³

Пре булбулдерског водовода треба поменути Римски бунар, који и данас, мада не у првобитном облику, постоји. Сматра се да је овај бунар подигнут истовремено када и тврђава, 1723 године, да војници не би, за време борби, док су отсечени од града, остајали без воде. Бунар је завршен тек 1731 године, после осам година.⁴ Интересантно је питање због чега се овај бунар назива римским,

Сл. 1 — Римски бунар на Калемегдану. Изглед данас.

Сл. 2 — Теразије из 1876 године са Теразиским чесмом. Снимак руског фотографа Громана. (Из збирке Музеја града Београда).

када по времену грађења као и по конструкцији припада аустријском периоду. Неки сматрају, да је то због тога што је ту, на истом месту, био и раније бунар, који су Аустријанци вероватно само обновили. Евлија Челебија, турски путописац, пишући о Београду половином прошлог века, каже: „У томе Нарину (западни део Горњег града) има један бунар који је дубок педесет лаката. Он је каналом спојен са Савом“.⁵ Да ли је овај бунар римског, аустријског или другог порекла, на овом месту није од значаја. Много је важнија чињеница да је и Римски бунар у време оскудице водом у Београду напајао читаву посаду тврђаве и као такав одиграо веома важну улогу. Данас је он један од многих историских споменика.

Булбулдерски водовод или Ђериз, како су га Турци још називали, снабдевао је велики број чесама на дунавској падини Београда. Воду је добијао из пет извора који су се налазили на врху Булбулдера. Одатле се вода даље спроводила ка вароши преко Палилуле и

улица Џорџа Вашингтона и Душанове у бившу Чукур-чесму и Сака-чесму. Овај вод је доцније измењен па се вода стицала у једном резервоару на тркалишту, које је постојало у залеђу данашњег Техничког факултета.⁶

Поред поменутих водовода, у Београду је постојао и трећи, варошки или мокролушки, за који је већ поменуто да су га, вероватно, подигли Аустријанци. Овај водовод примао је воду из т. зв. „Римске чесме“ код Малог Мокрог Луга, одакле се она сливала у велики резервоар код зграде некадашњег Дома за напуштену децу на Западном Врачару (преко пута данашњег Државног института за физичку културу). Из овога резервоара напајане су све чесме на савској страни. Иначе, правац кретања овог водовода био је следећи: идући од „Римске чесме“ вода је протицала преко Савинца, поред Војне болнице, а одатле преко Теразија и Делиске чесме у град.⁷

Поменути водоводи нису били у стању да Београђанима обезбеде довољну количину воде. Стога су многи

Сл. 3 — Делиска чесма испред зграде Николе Спасића у Кнез Михајловој улици. Снимак руског фотографа Громана из 1876 године. (Из збирке Музеја града Београда).

употребљавали и бунарску. Евлија Челебија наводи: „Кућних бунарева има 11.000. У њима је вода нешто мало слана“.⁸ Како је Челебија дошао до ове цифре није познато, али је мало вероватно да она одговара истини, пошто су бунари копани изван вароши, а у самој вароши готово их није ни било.

У вароши се углавном снабдевало чесменском водом за пиће, док се за остале потребе употребљавала кишница и речна вода. У граду је било неколико већих и мањих чесама распоређених по улицама. Иако доста бројне, на чесама су, услед навале, свакодневно избијале свађе па чак и туче и лупање судова: тестија, бакрача и ђугума.

Ради бржег довођења, као и ради правилније расподеле воде, Турци су дуж мокролушко-варошког водовода, на извесним отстојањима, подизали нарочито озидане куле које су служиле као врста резервоара. Из њих би се вода разливала и цевима отицала до чесама. Једна од највећих и најпознатијих кула била је на Теразијама. Њу је доцније

заменила Теразиска чесма. Те куле Турци су називали теразијама за воду, водомером, због тога што се вода одатле измеравала и распоређивала у поједине чесме. По овоме су данашње Теразије добиле и задржале своје име“.⁹ Друга оваква кула постојала је испред кафане „Загреб“, а трећа на углу Кнез Михајлове и Рајићеве улице, код данашње Академије ликовних уметности. Како је поменуто, Београд је у то време, половином прошлог века, имао око двадесетак јавних чесама. Међу њима су биле најпознатије: Чукур-чесма, Делиска-чесма, Сака-чесма, Пијачна, Мала итд.

На углу Господар Јевремове и Добрачине улице, на месту данашњег споменика, налазила се Чукур-чесма. Била је озидана дубоко у земљи, због чега је добила назив „точак у рупи“. Чукур-чесма нарочито је позната по догађају који се одиграо трећег јуна 1862 године. Сукоб између Срба и Турака, настао на чесми, био је повод бомбардовању Београда. Као успомена на те дане подигнут је споменик српском дечаку убијеном на

том месту. Овај споменик, уметничко дело вајара Симе Роксандића, истовремено је једино обележје места некадашњих јавних чесама у Београду.

Делиска чесма се налазила на углу Кнез Михаилове и Вука Караџића улице, управо преко пута данашње зграде Српске академије наука. У њеној близини, у згради која се налазила на месту данашње задужбине Николе Спасића, постојао је делиски конак у коме су живели турски коњаници — делије, по којима је ова чесма и добила име. Поред Турака, воду су користили и остали грађани тога краја. Доцније је ова чесма премештена на угао крај зграде данашње Академије. Међутим, после Првог светског рата, када се почело са копањем темеља за Академичину зграду, Делиска чесма је за увек нестала.

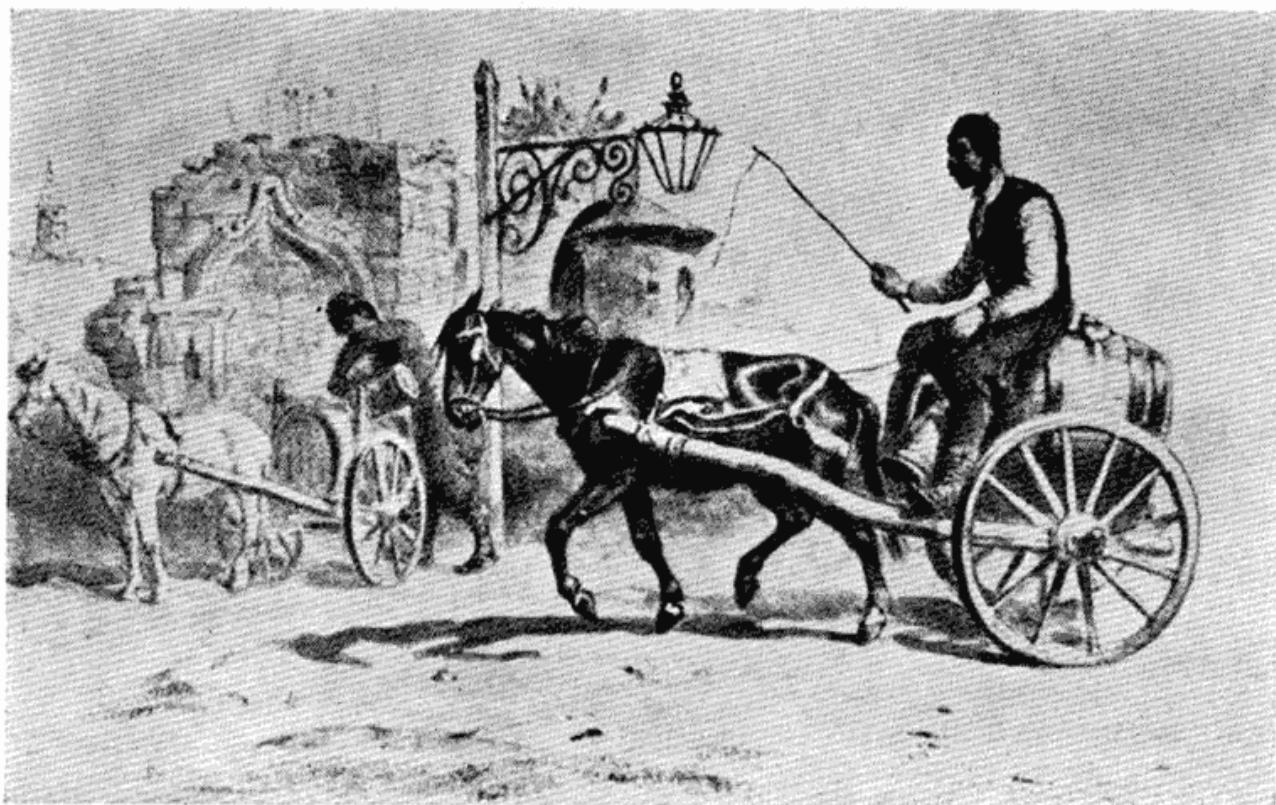
Сака-чесма се налазила на углу улица Господар Јованове и Седмог јула. За разлику од осталих, Сака-чесма је поред обичних лула за воду имала и

једну високу из којих су водоноше-сакације узимале воду. По њима је, свакако, и добила име.

У близини Сака-чесме, на средини некадашње Велике пијаце, данашњег Универзитетског парка, налазила се Пијачна чесма, која је добијала воду од Делиске чесме. Нешто ниже, испред Доситејевог и Вуковог музеја, постојала је Мала чесма. Поред ових било је још неколико других: једна у Савамали, у данашњој Поп Лукиној улици — Тоскина чесма, тако названа што је била испред куће познатог београдског трговца Тоске. Даље, једна у близини Саборне цркве, па у близини данашње Палилулске школе, на раскршћу Таковске и Далматинске улице, испред Ботаничке баште. Постојала је и једна већа чесма у старој синагоги, у Јеврејској мали, и друга у горњем делу вароши, у порти старе цркве Св. Марка, којом се дуго служило. Од ових чесама из прошлог века до данас је остала само Терзиска; она је подигнута 1860 године,

Сл. 4 — Поглед на Београд са земунске стране. Гравира. Рад Ј. Алта, 1820 године. (Из збирке Музеја града Београда).

Сл. 5 — Београдске водоноше — сакације. У левом углу је Сака-чесма из које су пунили своју бурад — саке. Акварел бечког сликара Габела. (Из збирке Музеја града Београда).

приликом повратка кнеза Милоша у Србију, а 1911 је пренета у Топчидер где се и данас налази.

И поред бројних чесама, бунара и извора у Београду још увек није било довољно воде. У то време су у снабдевању водом важну улогу имале сакације-водоноше, људи који су у сакама¹⁰ разносили воду по кућама.

Сакације су разносиле савску и дунавску воду за прање и заливање, и изворску и чесменску воду за пиће. За једну саку речне воде наплаћивали су по један грош (0,20 дин.), а за саку пијаће воде пет до шест гроша. Најскупља је била вода из Топчидерске чесме.

Као и остали продавци посланица, воћа или пића, сакације су, по улицама викали и нудили свежу воду. Интересантан је опис једног страног путописца који је, путујући кроз нашу земљу забележио и неке детаље из Београда. Он пише: „Врева, која је јутрос владала по улицама и по тржиштима, сад је била нестала. Сви су се, изгледа, завукли у

хладовину кућа, тек по неко је одлазио ради каквог хитног посла у варош. Ту је пролазио млекар нудећи: „Кисело млеко, кисело млекооо“, као добродошли освежавајући напитака. Једно је момче нудило изврсни шербет, друго је продавало трешње, вичући: „Трешње, лепе трешње“; један је точио калфама пред радњом неког мајстора студену воду, а уједно довикиваше неколицини пролазника: „Хладна вода, добра вода“, хвалећи тако своју „робу“...“¹¹

Сакације су били сиромашни људи који су са својом саком и кљусетом, продајући воду из дана у дан, и зими и лети, некако животарили. Ни један од њих није био познат ни чувен а такође ни сачуван у некој успомени. Крећући се на ограниченом простору они су имали локални значај и као такви били су познати само уском кругу људи, тј. онима које су снабдевали водом. Последње сакације у Београду виђене су још и почетком нашег века, откада полако нестају, а своја места уступају савре-

менијем снабдевању Београђана водом.

Данас, колико ми је познато, нема ни једног места у Београду које би потсећало на сакације и њихово време. Сака-чесма, која је по њима добила име, такође је нестала. У литератури се, само на неколико места, скоро узгред, помињу. Сретен Поповић помиње ђуприју под градом између Београда и Земуна „где сакације воду тече код бивше Суводене капије“.¹² Коста Христић их такође помиње и пише: „Сакације су у сака-бурадима на двоколицама разносили савску воду по кућама...“¹³ Најзад, и Михаило Петровић наводи да је у поседу Кнежева конака, између осталог, био и „један коњ за саку, једна сака и двоје саонице за саку“.¹⁴

Све до пред крај прошлог века Београђани су били без водовода. Ширењем града, регулацијом улица као и наглим порастом становника, у Београду је питање воде и водовода постајало све актуелније. До решења овог проблема није се могло лако доћи тим пре, што у околини није било јаких природних извора. Године 1885 основан је „Стални технички одбор“ од стручњака, са задатком да реше ово питање. Четири године касније, 1889, почели су први радови, а 1892 свечано је пуштен у рад нови водовод.¹⁵ Овај је водовод у неколико махова обнављан и прошириван, тако да данас, са савременим уређајима и постројењима, претставља велику благодет за Београђане.

НАПОМЕНЕ

¹ Инж. Драгош Адамовић, Београдски водовод, Београд, часопис за комунална и друштвена питања Београда, бр. 3 за 1950, 10.

² Исто, 8.

³ Исто, 8.

⁴ Арх. Драг. Јовановић, Постанак Римског бунара, Борба од 9. IV. 1952 године.

⁵ Евлија Челебија, Путопис I, Сарајево 1954, 89.

⁶ Сава Цветковић, Од Теразија до Макиша, 20 октобар од 11. II. 1950 године.

⁷ Сава Цветковић, Од Теразија до Макиша, 20 октобар од 11. II. 1950 године.

⁸ Евлија Челебија, Путопис I, Сарајево 1954, 99.

⁹ Податке о чесмама старог Београда добила сам од г. Саве Цветковића.

¹⁰ Сака је арапска реч и означава „буре или кола са буретом, мешину или коња са мешинама у којима се вода носи. У В. н. Арап. сака им. човек који на леђима или на коњу у судовима носи воду коју дели или продаје. — Сакација, о. м. човек који у саки носи воду“, Глиша Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта, св. II Београд 1935, 195.

¹¹ Сигфрид Капер, По нашем Подунављу, I део, Београд 1935, 66—67.

¹² Сретен Поповић, Путовање по Новој Србији, Београд 1950, 67.

¹³ Коста Н. Христић, Записи старог Београђанина, Београд 1937, 24.

¹⁴ Михаило Петровић, Београд пре сто година, Београд, 176.

¹⁵ Инж. Драгош Адамовић, нав. дело, 10.

APPROVISIONNEMENT EN EAU DE BELGRADE AVANT LA CONSTRUCTION DE L'AQUEDUC EN 1892

M. JOVANOVIĆ

Il n'y a pas d'informations sur l'approvisionnement en eau de Belgrade, mais on peut supposer que les Belgradeois utilisaient l'eau de source et même celle de fleuve. Bien avant l'existence de l'aqueduc actuel, il y en avait d'autres: l'aqueduc romain, celui de Bulbulder (d'après la colline d'où il venait), l'aqueduc »de la cité« et celui de »Mokri Lug« où les Belgradeois puisaient de l'eau jusqu'à la fin du siècle dernier. En même temps le Puits Romain fournissait de l'eau à toute la garnison de la forteresse du Kalemegdan. La population de la périphérie s'approvisionnait en eau dans des puits.

Vers la moitié du siècle dernier, il y avait une vingtaine de fontaines, petites ou grandes, dans la ville, qui, tout en étant nombreuses, ne suffisaient pas aux besoins des habitants. Parmi ces fontaines les plus connues étaient celles de *Terazije*, actuellement transportée à *Topčider*, *Čukur-česma*, au coin des rues *Gospodar Jevremova* et *Dobračina* — c'est là qu'a été érigé le monument à un garçon serbe tué par les Turcs à la fontaine, ce qui a provoqué le bombardement de Belgrade le 3 juin 1862, ensuite la fontaine *Deliska* qui se trouvait au coin des rues *Knez Mihajlova* et *Vuka Karadžića*, juste en face du bâtiment actuel de l'Académie serbe des Sciences *Saka-česma* ou coin des rues *Gospodar Jovanova* et celle du 7 juillet, *Fontaine du marché*, au milieu de l'ancien grand marché, où se trouve actuellement le Parc Universitaire, et la *Petite fontaine*, devant le Musée de *Vuk* et de *Dositej*, etc...

Les »sakadjis« (porteurs d'eau) jouaient également un rôle important dans l'approvisionnement en eau de Belgrade. Ils portaient l'eau dans des »saka«; c'était de l'eau

potable, de source ou de fontaine, ou bien celle des fleuves (Danube, Save) pour le lavage et l'arrosage. (»Saka« est un mot arabe qui signifie le tonneau, ou bien la voiture à deux roues avec un tonneau, ou encore un cheval avec des outres à eau). Le »sakadji« est un homme qui porte de l'eau dans des saka. Un saka d'eau de fleuve coûtait un »groch« — cinq sous (0,20 din.) alors qu'on payait 5 à 6 »grochs« (1—1,20 din.) pour un saka d'eau potable. Les »sakadjis« existèrent jusqu'au début de ce siècle, moment où ils commencèrent à disparaître; les habitants de Belgrade s'approvisionnent actuellement en eau d'une manière plus moderne. A la fin du siècle dernier, un nouvel aqueduc a été mis en service; il a été ensuite reconstruit et complété, à plusieurs reprises, par de nouvelles installations.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Puits romain à Kalemegdan, aspect actuel.
- Fig. 2 — Terazije en 1876 avec la fontaine. Photo du photographe russe Gromann (Collection du Musée de la ville de Belgrade).
- Fig. 3 — Fontaine Deliska devant l'immeuble de Nikola Spasić dans la rue Knez Mihajlova. Photo du Russe Gromann en 1876 (Collection du Musée de la ville de Belgrade).
- Fig. 4 — Belgrade vue de la rive de Zemun. Gravure, oeuvre de J. Alt en 1820 (Collection du Musée de la ville de Belgrade).
- Fig. 5 — Porteurs d'eau — les »sakadjis«. On voit dans le coin gauche la fontaine — Saka où les »sakadjis« remplissaient leurs tonneaux. Aquarelle du peintre viennois Gabel (Collection du Musée de la ville de Belgrade).

Ђорђе Андрејевић-Кун: Водоноша. — Djordje Andrejević-Kun: Potreuse d'eau.